

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش های سیاسی

نگاهی گذرا به تحولات لیبی

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش های زیر قابل دسترس است:

– وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی ظریف

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

- نکات برجسته ۲
- مقدمه ۲
- گسترش تروریسم در لیبی ۳
- تلاش ژنرال حفتر برای تصرف غرب لیبی ۴
- دخالت ترکیه ۶
- منافع بازیگران منطقه ای ۶
- دلایل حمایت عربستان از خلیفه حفتر ۷
- میز مذاکرات ۸

نکات برجسته

- دخالت ناتو در لیبی عامل بروز نا امنی و سر آغاز بحرانهای سیاسی و امنیتی در این کشور
- گسترش تروریسم در لیبی نتیجه مداخله سیاسی و نظامی آمریکا و اروپا
- حضور دو دولت جدا گانه در شرق و غرب لیبی که مشغول جنگی فرسایشی با یکدیگر می باشند.
- انتقال گروههای تروریستی از سوریه به لیبی
- حمایت روسیه، مصر، عربستان و امارات از اقدامات «خلیفه حفتر» در لیبی
- حمایت ترکیه، قطر و کشورهای اروپایی از دولت فائض سراج
- موافقت پارلمان ترکیه برای اعزام نظامیان ترک به لیبی

مقدمه

دخالت نظامی ناتو در لیبی که با ادعای استقرار امنیت در این کشور پس از سرنگونی قذافی در سال ۲۰۱۱ رخ داد تا کنون نتایج فاجعه باری به همراه داشته است. با شدت گرفتن اختلافات داخلی هر کدام از گروههای سیاسی و نیروهای شبه نظامی آنها بخشی از لیبی را تحت کنترل خود قرار داده اند. هم اکنون دو قدرت بر کشور حکومت می کنند و بیش از ۴ سال است که «بنغازی» و «طرابلس» به عنوان مراکز اصلی کشور لیبی در شرق و غرب این کشور بر سر کسب قدرت با یکدیگر درگیر جنگی فرسایشی هستند.

۱- در شرق لیبی، پارلمان منتخب مردم حکومت می کند که با ارتش ملی لیبی همکاری دارد. پارلمان لیبی توسط سازمان ملل به رسمیت شناخته شده است و بر اساس حقوق بین الملل تنها مرجع قانونگذاری در این کشور است و توافقنامه های همکاری با سایر کشورها باید توسط پارلمان لیبی مورد تصویب قرار بگیرد. هم اکنون «خلیفه حفتر» فرمانده ارتش ملی لیبی به قدرت اول منطقه شرق لیبی تبدیل شده است. ژنرال حفتر نیز خود که تحت حمایت عربستان، مصر، امارات و برخی دیگر از کشورهای منطقه هستند. بر بخشهای وسیعی از شرق و جنوب لیبی تسلط داشته و به دنبال تصرف طرابلس می باشد.

۲- در غرب در پایتخت طرابلس «دولت توافق ملی» به ریاست «فائز سراج» حکومت می کند که تحت حمایت سازمان ملل و اتحادیه اروپا تشکیل شده است. شورای ملی انتقالی لیبی مخالف قذافی را طی جنگ داخلی سال ۲۰۱۱ نمایندگی می کند. در تاریخ ۵ مارس ۲۰۱۱ این شورا خود را به عنوان نماینده همه لیبی معرفی کرد. تا تاریخ ۲۶ اوت ۲۰۱۱، ۶۵ کشور این شورا را به عنوان دولت موقت لیبی به رسمیت شناختند. این کشورها شامل فرانسه، قطر، ایتالیا، آلمان، کانادا و ترکیه بودند. این شورا از طرف چندین کشور عربی و اروپایی نیز حمایت می شود. شورای ملی انتقالی در تاریخ ۲۳ مارس ۲۰۱۱، یک هیئت اجرایی، به ریاست «محمود جبرئیل» تشکیل داد. وزارت امور خارجه ایالات متحده آمریکا شورای انتقالی را در تاریخ ۱۵ ژوئیه ۲۰۱۱ به رسمیت شناخت. پس از آن دولت بریتانیا در تاریخ ۲۷ ژوئیه ۲۰۱۱ تمامی دیپلمات‌های رژیم قذافی را قبل از استقرار دیپلمات‌های دولت انتقالی در لندن اخراج کرد. در تاریخ ۱۷ سپتامبر سال ۲۰۱۱ سازمان ملل متحد با ۱۱۴ رای موافقت خود با نشست نماینده دولت انتقالی بر کرسی لیبی در این سازمان موافقت کرد. (دانشنامه ویکیپدیا)

■ گسترش تروریسم در لیبی

پس از شعله ور شدن بحران لیبی در سال ۲۰۱۱، لیبی به محیط مناسبی برای بسیاری از گروه های تکفیری و افراطی تبدیل شد که از خلأ امنیتی، شکاف ایجاد شده در بنیان قدرت و توزیع مقادیر عظیمی سلاح در مناطق مختلف این کشور برای گسترش خود استفاده کردند. برخی از گروه های اسلامی در منطقه شرقی و غربی لیبی تمرکز پیدا کردند و برخی دیگر در منطقه جنوب یعنی شهر «درنه» و بیابانهای اطراف پراکنده شدند.

تشکیلات «داعش» در لیبی برای نخستین بار در سال ۲۰۱۴ اعلام موجودیت کرد؛ یعنی زمانی که تشکیلات «مجلس شباب الإسلام/ شورای جوانان اسلام» با تشکیلات «داعش» بیعت کرد. هرچند که «ابوبکر البغدادی» سرکرده این تشکیلات نیز در همین زمان در ویدئوهایی از تأسیس سه ولایت وابسته به این تشکیلات یعنی «برقه»، «طرابلس» و «فزان» در لیبی خبر داد؛ اما حضور واقعی آن به شهر مرکزی «سرت» محدود می شد. این تشکیلات از وضعیت درگیری در این کشور جهت سیطره بر شهری استفاده کرد که در اواسط سال ۲۰۱۶ آن را به عنوان پایتخت خود اعلام کرده بود. نیروهای «البنیان المرصوص/ بنیان مستحکم» وابسته به دولت «وفاق» در شهر «سرت» به این تشکیلات حمله کرد و پس از ۸ ماه درگیری شدید، نیروهای «وفاق ملی» در دسامبر ۲۰۱۶ خبر

آزادسازی کامل شهر «سرت» از دست مسلحان «داعش» را اعلام کردند. «فایز السراج» رئیس شورای ریاستی دولت «وفاق ملی» تصریح کرد که عملیات آزادسازی شهر «سرت» با موفقیت انجام شد. وی در سخنرانی ای ضبط شده این پیروزی را به مردم لیبی تبریک گفت و از جانفشانی های نیروهای «البنیان المرصوص» علیه این تشکیلات قدردانی کرد. هرچند که ساختار تشکیلاتی «داعش» پس از کشته و زندانی شدن تعداد بسیاری از سرکردگان آن، ضعیف شد؛ اما عناصر این تشکیلات در حال حاضر در چندین منطقه حضور دارند و بر اساس سبک هسته های خفته عمل می کنند.^۱

همچنین جنوب لیبی مهم ترین مناطق حضور تشکیلات «القاعده» به شمار می رود. شهر «اوباری» در چهارراه شبکه های جنایتکار و تشکل های افراطی ای قرار دارد که پس از شعله ور شدن بحران، طی سال های اخیر به لیبی وارد شدند. این شهر با مرزهای لیبی با نیجر، «چاد» و الجزایر تقریباً به یک میزان فاصله دارد. شهری باز است که ترکیبی از عرب ها، قبایل «التبو» و «طوارق» را در برمی گیرد و صحرای خارج از حاکمیت دولت آن را احاطه کرده اند. این موقعیت جغرافیایی و ترکیب غیر متجانس جمعیتی، در تبدیل شدن این شهر به سنگری از سنگرهای تشکیلات «القاعده» نقش مهمی داشت.^۲

در ماه های اخیر حضور تروریست ها در لیبی ابعاد پیچیده ای پیدا کرده است. چندی پیش خبرگزاری اسپوتنیک با استناد به منبعی نزدیک به فرماندهی ارتش ملی لیبی خبر داد رهبران القاعده از سوریه وارد غرب لیبی شده اند. پیشتر شبکه تلویزیونی «العربیه الحادات»، گزارش داده بود که «خلیفه حفتر» فرمانده «ارتش ملی لیبی» به نیروهای خود دستور داد پیشروی به سوی طرابلس را برای آزادسازی این شهر از شر تروریست ها آغاز کنند.^۳

■ تلاش ژنرال حفتر برای تصرف غرب لیبی

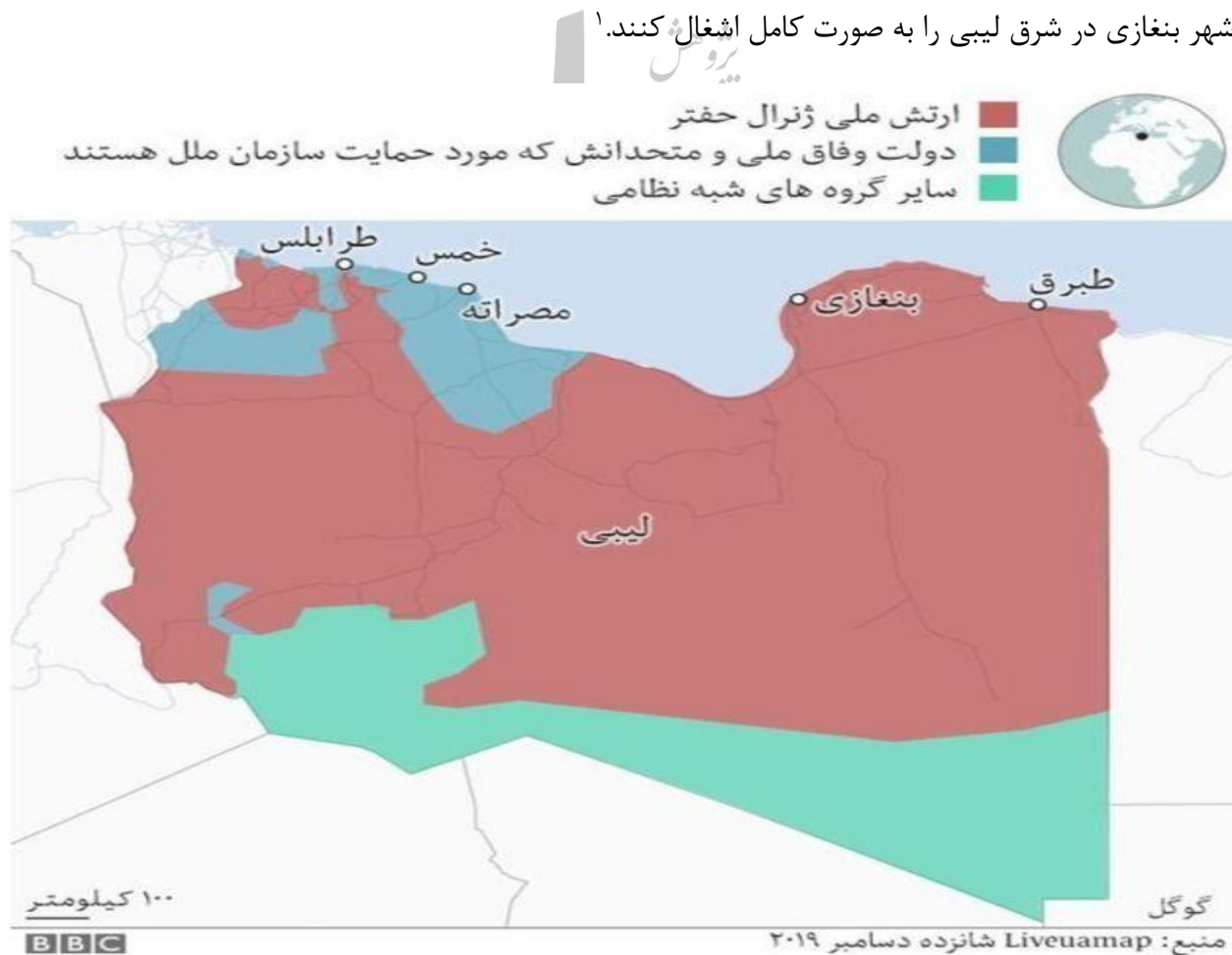
" خلیفه بالقاسم حفتر " در سال ۱۹۴۳ در اجدابیای شرقی به دنیا آمده و فارغ التحصیل دانشگاه نظامی بنغازی است. همچنین گفته می شود او یکی از عناصر اصلی کودتایی است که در سال ۱۹۶۹ منجر به سرنگونی " ملک ادیس " پادشاه سابق لیبی و روی کار آمدن معمر قذافی شد. این نظامی لیبیایی که تا سالیان سال به قذافی وفادار ماند در نهایت به عنوان فرمانده نیروهای مسلح لیبی انتخاب شد. خلیفه حفتر در اواخر دهه هشتاد میلادی به صورت کامل از حاکمیت لیبی جدا شده و به آمریکا سفر می کند. با آغاز اعتراضات در لیبی و افزایش اقدامات نظامی، حفتر دوشادوش گروه های اسلامگر در مقابل ارتش وفادار به قذافی که دشمن واحدشان شناخته می شد

۱- سایت دبیرخانه کنگره جهانی مقابله با جریانهای افراطی و تکفیری، شاخصه تروریسم در لیبی: مهم ترین گروه های اسلامی مسلح، ۱۲/۵/۱۳۹۸

۲- همان.

۳- خبرگزاری اسپوتنیک، ورود رهبران القاعده به غرب لیبی، ۲۰۱۹/۴/۵

جنگید. با این حال ژنرال حفتر به محض کشته شدن قذافی راه خود را از آنها جدا کرد و در فوریه ۲۰۱۴ طرح خود موسوم به «نقشه نجات لیبی» را مطرح کرد. ژنرال حفتر با وجود برگزاری انتخابات پارلمانی جدید و به رسمیت شناختن دولت لیبی به ریاست " فائز سراج" از سوی نهادهای بین المللی و اغلب کشورهای دنیا این پارلمان را به رسمیت نشناخت و در مقابل به حمایت از دولت شرق لیبی پرداخت. او در ژانویه ۲۰۱۴ عملیات "کرامت لیبی" را آغاز کرد و علیه آنچه که وی گروه‌های تروریستی می‌خواند اعلام جنگ کرد. در مارس ۲۰۱۵ از سوی مجلس نمایندگان طبرق به عنوان فرمانده "ارتش ملی لیبی" انتخاب شد. همچنین در سپتامبر ۲۰۱۶ نیروهای تحت امر او مراکز اصلی نفت لیبی از قبیل الزیتونه، البرقیه، رأس لانوف و سدره را پس از درگیری‌هایی شدید به تصرف خود درآوردند. پس از آن بود که در ژانویه ۲۰۱۷ نیروهای تحت امر این ژنرال لیبیایی توانستند شهر بنغازی در شرق لیبی را به صورت کامل اشغال کنند.^۱

^۱ - مشرق نیوز، خلیفه حفتر کیست و چه کشورهایی از وی حمایت می‌کنند؟ ۱۳۹۸/۱/۱۸

■ دخالت ترکیه

با شدت گرفتن درگیری و برتری قوای ارتش ملی لیبی به رهبری ژنرال حفتر که از حمایت نظامی مصر و امارات برخوردار بودند، ارتش ترکیه با حمایت مالی قطر اقدام به ارسال تجهیزات پدافندی و پهپادهای مسلح به نیروهای دولت وفاق کرد تا دست کم مانع از سقوط طرابلس شوند. اما این پایان ماجرا نبود و پس از اینکه چندی پیش رجب طیب اردوغان در سخنانی از آمادگی کشور ترکیه برای حمایت از دولت وفاق ملی لیبی از طریق زمین، دریا و هوا سخن گفت، دولت فائز السراج رسماً از ارتش ترکیه برای ورود به نبرد و جلوگیری از سقوط پایتخت این کشور به دست نیروهای ژنرال خلیفه حفتر دعوت کرد. این اقدام همزمان با فرصت ۷۲ ساعته ارتش ملی لیبی به دولت طرابلس برای تسلیم پایتخت رخ داد. اقدامی که با واکنش شدید مصر و امارات و درخواست عبدالفتاح السیسی رییس‌جمهور مصر از امریکا برای ممانعت از دخالت نظامی ترکیه در لیبی همراه شد. تا کنون شواهدی که نشان دهنده حضور مسقیم نیروهای ترکیه در خاک لیبی باشد مشاهده نشده است. اصلی‌ترین نیاز نیروهای دولت وفاق لیبی در نبرد فعلی برخورداری از پوشش هوایی و جلوگیری از بمباران شهر طرابلس و پایگاه‌های مهم آنهاست. با توجه به برتری هوایی رقیب که از حمایت جنگنده‌های مصری و اماراتی برخوردار است، حضور ناوگانی از جنگنده‌های ۱۶F ارتش ترکیه می‌تواند اطمینان خاطر برای قوای زمینی دولت وفاق باشد که تا کنون در نبردهای زمینی برتر از رقیب عمل کرده‌اند. هم‌اکنون شایعاتی از استقرار یک اسکادران از جنگنده‌های ترک در روزهای آینده در پایگاه هوایی شهر مصراته به گوش می‌رسد. همچنین در صورتی که ترکیه قصد استفاده از جزیره قبرس به عنوان پایگاهی برای عملیات در لیبی داشته باشد جنگنده‌های ترک محدودیتی از لحاظ برد و تعداد سورتی پرواز نخواهند داشت.^۱

■ منافع بازیگران منطقه‌ای

در کنار عوامل داخلی‌ای که سبب‌ساز تحولات کنونی در لیبی بوده‌اند، نمی‌توان نقش و اثر پیشران‌های خارجی به‌خصوص در دوران پساقذافی را انکار کرد. مصر، عربستان، امارات، روسیه، ترکیه، قطر، کشورهای اروپایی و آمریکا از این گروه هستند. حفتر به‌شدت تحت تأثیر روسیه است و درمقابل، فائز سراج را می‌توان انگلیس‌گرا دانست. در سطح منطقه‌ای، محور اخوانی (ترکیه و قطر) از سراج و محور ائتلاف عربی (عربستان، مصر، امارات و بحرین) از حفتر حمایت می‌کنند. در سطح فرامنطقه‌ای نیز ایتالیا حامی سراج، و فرانسه حامی حفتر است. اگرچه مرزبندی در میان بازیگران فرامنطقه‌ای بسیار دشوار است نگاه انگلیس به این تحولات با نگاه سایرین متفاوت است؛ زیرا

^۱- مشرق نیوز، ماجراجویی نظامی ترکیه از خاک سوریه تا لیبی، ۱۳۹۸/۱۰/۹

بخش عمده ذخیره ارزی (بیش از صد میلیارد دلار) دولت لیبی در بانک‌های انگلیسی است که این مهم اجتناب لندن از موضع‌گیری خاص و حمایت از یکی از طرفین را توجیه می‌کند.

■ دلایل حمایت عربستان از خلیفه حفتر

۱. عربستان با تکیه بر توان نظامی حفتر و حمایت روسیه از آن به این نتیجه رسید که حفتر بازیگری است که می‌تواند بر طرابلس مسلط شود و نظم را در لیبی برقرار کند.

۲. عربستان با حمایت از نظامیان سعی دارد مدل «سیسی» را در لیبی اجرا کند و مانع از قدرت‌گیری اسلام‌گرایان اخوانی در این کشور شود.

۳. تحولات کنونی آفریقای شمالی این امکان را در اختیار سعودی قرار می‌دهد که موقعیت خود را در جهان عرب تثبیت نماید. تحولات آفریقای عربی فرصت مناسبی است تا از آن طریق، شکست‌های ریاض در سوریه، عراق و یمن کمرنگ، و بار دیگر در نقش بازیگر اتحادساز در دنیای عرب و فراتر از آن مطرح شود.

۴. هراس عربستان از سرایت موج دوم بیداری اسلامی، موجب شده است که این کشور پدافند را در خارج از مرزهای خود ایجاد کند و در عین حال، در قامت بازیگر امنیت‌ساز وارد معرفی شود. همچنین، حمایت عربستان سعودی از حفتر برای فتح طرابلس، ممانعت از تشکیل مجلس سوم در لیبی و شکست ایده پارلمنتاریسم در جهان عرب است.

۵. حمایت از حفتر به معنای تضعیف سراج و محور اخوانی (قطر و ترکیه) است. در واقع، می‌توان این گونه بیان کرد که منازعات درونی شورای همکاری خلیج فارس در صحنه آفریقا خود را نمایان کرده است.

۶. حمایت از سلفی‌های لیبی از دیگر اهداف عربستان سعودی است. حمایت سعودی از حفتر جایگاه نیروهای سلفی در لیبی نظیر اشرف میار، فرمانده نیروهای کرامه را نیز ارتقا خواهد داد.

۷. تفاوت رویکرد لیبی، سودان و الجزایر با فرایند صلحی که عربستان مدافع و مروج آن در منطقه است. محور اخوانی همواره مخالف سازش با تل‌آویو و در مقابل محور ائتلاف عربی خواهان پذیرش رژیم صهیونیستی در منطقه و پایان دادن به منازعه با این رژیم است.

به جز عربستان سعودی، دیگر بازیگرانی که یاد شد، از منظر منافع خویش تحولات لیبی را نگر بستند و بدان واکنش نشان دادند. مصر در نقش کشور همسایه‌ای که در سال‌های گذشته درگیر تحولات ناشی از بیداری اسلامی بود، موج جدید تحولات را با جدیت دنبال می‌کند و سعی در ممانعت از سرایت آن به درون مرزهایش دارد؛ از سوی دیگر، تلاش مصر برای روی کار آمدن جریان همراه با سیاست‌های منطقه‌ای‌اش در کشورهای نظیر: سودان و لیبی است. محور اخوانی نیز با پشتوانه همراهی سازمان ملل متحد، خود را در موضع قدرت، و فائز سراج را پیروز میدان می‌دانند. تثبیت قدرت سراج برای ترکیه و قطر به معنای عقب راندن اسلام سلفی و عربستان از شمال آفریقا و تضعیف قدرت منطقه‌ای ریاض است.

روسیه نیز نشان داده است که به تدریج در مسیر کاهش حمایت همه‌جانبه خویش از حفتر گام برمی‌دارد و برخی عقب‌نشینی روسیه را به معنای ایستادن مسکو در کنار گروه برنده یعنی سراج تعبیر می‌کنند.

موضع آمریکا در قبال تحولات لیبی از خط مشخصی پیروی نمی‌کند و به نظر می‌رسد اختلاف نظر جدی میان دولت‌مردان آمریکایی علت اصلی آن باشد. به طور کلی می‌توان گفت حمایت‌های کشورهای غربی از حفتر بر مبنای پذیرش وضع موجود و ممانعت از تسری بحران است. نبود استراتژی مشخص در قبال آینده لیبی سبب شده است که این کشورها با همراهی تلویحی با حفتر مانع از خطای استراتژیک شوند و در واقع، به منظور تصمیم‌گیری درست، برای خود زمان بخرند.^۱

■ کلام آخر

پس از افزایش تنش در لیبی و بالا گرفتن احتمال مداخله نظامی آنکارا در این کشور هفته گذشته نخست وزیر دولت وفاق ملی و رهبر نظامی دولت خودخوانده شرق لیبی در مسکو بر سر میز مذاکره حاضر شدند. گفت‌وگو میان فایز سراج، نخست وزیر دولت به رسمیت شناخته شده از سوی سازمان ملل متحد و ژنرال خلیفه حفتر، رهبر دولت خودخوانده در مسکو پایتخت روسیه، یک روز پس از آتش بس موقت میان طرفین برگزار شد. تلاش‌های دیپلماتیک برای برقراری آتش بس در لیبی در حالی انجام شد که رجب طیب اردوغان از اعزام "تدریجی" نظامیان ترکیه به لیبی خبر داد. توافق پارلمان ترکیه با برنامه اعزام نیروی نظامی به لیبی با واکنش‌هایی منفی شد و یونان و قبرس آن را تهدیدی برای ثبات منطقه دانستند و نسبت به آن هشدار دادند.

^۱ - موسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، تحولات لیبی و پیامدهای منطقه‌ای آن برای ج.ا.ایران، ۱۳۹۸/۵/۳۰

حالا برلین میزبان کنفرانسی است تا بحران سیاسی و امنیتی لیبی را کاهش دهد. محور بحث‌های این کنفرانس یافتن راهکارهایی برای پایان دادن به جنگ داخلی و بحران در لیبی اعلام شده است. با توجه به ترکیب شرکت‌کنندگان در کنفرانس برلین بسیاری از ناظران احتمال موفقیت آن را زیاد ارزیابی می‌کنند. در کنار پوتین و اردوغان، امانوئل مکرون، رئیس جمهوری فرانسه و بوریس جانسون، نخست وزیر انگلیس از جمله شرکت‌کنندگان در این کنفرانس هستند. واشنگتن نیز اعلام کرده که مایک پومپئو، وزیر خارجه آمریکا نیز در برلین خواهد بود. سازمان ملل متحد نیز از مردم لیبی خواسته است تا به منظور جلوگیری از ادامه خونریزی‌ها، متوقف ساختن جنگ میان فرزندان کشور واحد، مقابله با دخالت‌های خارجی و جلوگیری از وقوع خطرات بیشتر برای غیرنظامیان بر سر میز مذاکره حاضر شوند.

به نظر می‌رسد موضع جمهوری اسلامی ایران به تحولات لیبی اتخاذ راهبرد «بی طرفی مثبت» باشد. بر این اساس آنچه برای کشور ما اهمیت دارد دوری از تنش و جنگ و روی آوردن طرفین منازعه به گفتگوهای سیاسی و دیپلماتیک است. آنچه برای ما اهمیت دارد خواست مردم لیبی و عدم مداخله کشورهای خارجی در امور داخلی این کشور است. باید توجه داشت پایه‌ها و اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نفی دخالت قدرت‌های بیگانه و سلطه‌گر در بحران‌های ملی کشورهای اسلامی است. جمهوری اسلامی از همان ابتدای آغاز بیداری اسلامی در لیبی ارتباط خوبی با عناصر انقلابی داشته و معتقد است منافع ملی ایران با منافع ملی مردم لیبی منطبق هستند. پر واضح است مردم لیبی در چارچوب منافع ملی کشورشان تصمیم می‌گیرند و ایران در چارچوب نگرش‌های اسلامی و سیاست‌های کلان بین‌المللی خود که مبتنی بر برخورد فعال با مسائل بین‌المللی است در ارتباط با تحولات لیبی با مردم این کشور همراه است.